

Александр ДОБРЖАНСКИЙ
(Черновицы)

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОВСЕДНЕВНОЙ
ЖИЗНИ УКРАИНЦЕВ БУКОВИНЫ
В УСЛОВИЯХ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Проанализировано отношение местного населения Буковины к русским оккупационным войскам и администрации как важный элемент повседневной жизни. Доказано, что все утверждения о каком-то особом, мягком поведении российских войск на оккупированных территориях не выдерживает критики.

На многочисленных фактах показано, что местное население восприняло оккупационные войска враждебно, страдало от бесчинств российских войск, постоянно находилось в страхе и ожидании репрессий. Русская администрация не шла ни в какое сравнение с австрийской, отличаясь некомпетентностью, коррумпированностью, низкими моральными качествами.

Ключевые слова: Первая мировая война, Буковина, повседневная жизнь, русская оккупация, грабежи, репрессии.

Oleksandr DOBRZHANSKYI
(Chernivtsi)

**SOME ASPECTS OF THE BUKOVYNIAN
UKRAINIANS' EVERYDAY LIFE DURING
WORLD WAR I**

The article analyses the attitude of the local people in Bukovyna towards Russian occupation troops and administration as an important element of their everyday life. The author has proved that all allegations of some special soft treatment by the Russian troops on the occupied territories are not tenable.

Numerous facts demonstrated that the local population perceived the Russian army with hostility and suffered from excesses of the military and lived in constant fear waiting for repressions. The Russian administration could be hardly compared with the Austrian one and showed their incompetence, corruption and low moral character.

Keywords: World War I, Bukovina, everyday life, Russian occupation, looting, repression.

УДК: 94.(477.85) «1914»

Андрій НАУМЕНКО
(Київ)

**БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬК
8-ї РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ У БИТВІ
НА р. ГНИЛА ЛИПА**

У статті розглядаються бойові дії військ 8-ї російської армії під час Першої світової війни у битві на річці Гнила Липа. Висвітлюються дії армійських корпусів та інших окремих військових частин, що

входили до її складу, їх внесок у загальні результати битви, наводяться окремі приклади дій бійців і командирів.

Ключові слова: Перша світова війна, російська армія, австро-угорська армія, Галицька битва, Гнила Липа, 8-а армія, генерал Брусилов, армійський корпус, дивізія.

Важливу роль у Галицькій битві 1914 р. відіграла 8-а російська армія генерала від кавалерії О.О. Брусилова. Її війська зробили вагомий внесок у розгром австро-угорської збройної сили у Галичині. Однією з перших успішних бойових акцій 8-ї армії була битва на р. Гнила Липа, що відбулася 16 (29) – 18 (31) серпня 1914 р.

Цим подіям приділяється значна увага у більшості наукових праць, які вийшли з-під пера вітчизняних дослідників, що вивчали військові події на Східному фронті під час Першої світової війни. Це, зокрема, роботи, підготовлені членами спеціальної комісії, яка у радянській Росії і узагальнювала досвід війни 1914 – 1918 рр. з метою впровадження його у подальшу підготовку командирів Червоної армії. Тут в першу чергу слід назвати роботи А. Зайончковського, О. Белого, О. Коленковського¹. Важливе значення має також перша частина «Стратегического очерка войны 1914 – 1918 гг.», де йдеться і про події Галицької битви, підготовлена Я. Циховичем². В цих та інших роботах поглиблено розглянуто бойову діяльність російських армій Південно-Західного фронту, вивчено умови збройної боротьби, визначено основні особливості застосування різних родів військ, з'ясовано характерні недоліки у їх організації та діях. Пропонований науковий доробок має важливе значення для вивчення як історії Першої світової війни в цілому, так і окремих її подій. Робота цієї комісії стала фактично одним з перших етапів історичного опрацювання Першої світової війни, зокрема і на Східному фронті. В ході роботи нею вивчено також і досвід бойової діяльності військ у Галицькій битві.

У пізніші часи дослідження подій цієї війни продовжувалося. Тут варто згадати передусім спеціальну працю І. Ростунова, а також роботу колективу авторів, присвячену історії Першої світової війни, що побачила світ у 1975 р. У цих працях чільне місце приділено висвітленню всіх кампаній війни. Автори використали значний обсяг архівних документів, мемуарів та інших джерел³. Проте попри значну увагу, приділену процесові планування війни, розвиткові стратегії, кампаніям, операціям та іншим важливим питанням, тут не розглядається внесок окремих військових частин і з'єднань у результат бойових дій, не висвітлюються героїчні подвиги солдатів, офіцерів і генералів. При цьому слід зазначити, що в цілому дана проблематика до сьогодні залишається малодослідженою сторінкою історії війни 1914 – 1918 рр.

Серед праць російського зарубіжжя, де розглядаються ці події, можна виділити працю А. Керсновського. Він досить коротко розглядає перебіг битви на Гнилій Липі, називаючи його ще «бойовище під Перемишлянами». Важливо і те, що цей автор наголошує на зв'язі військ, коротко згадуючи подвиги військових частин і з'єднань, які найбільш відзначилися⁴.

Певне значення для дослідження згаданих подій мають наукові праці сучасних, передусім російських дослідників. До них належать роботи С. Базанова, К. Залеського, М. Оськіна, де розглядаються бойові дії під час Галицької битви через загальний хід подій, біографії воєначальників і т.д.⁵ Подібною є стаття українського історика В. Волковинського. Тут окремі військові частини лише згадуються, але їх дії не розкривається⁶. Ці роботи, попри їх незаперечне значення для дослідження історії Першої світової війни, все ж не містять докладних відомостей про бойову діяльність військ у ході боїв на Гнилій Липі та в інших подіях.

Отже, дослідники надто мало торкалися вивчення бойової діяльності окремих військових частин і з'єднань, не акцентували увагу на бойових діях бійців і командирів, тоді як це давно вже потребує свого поглибленого висвітлення, що і являє мету даного дослідження.

8-ю армією командував генерал від кавалерії О.О. Брусилов. Напередодні війни він був командиром XII армійського корпусу у Вінниці. При мобілізації 19 липня (1 серпня) 1914 р. О.О. Брусилова призначено командуючим Проскурівської групи, яка 28 липня (10 серпня) 1914 р. була перетворена у 8-у армію⁷. Начальником штабу армії був генерал П.М. Ломновський. Про нього О.О. Брусилов згадував: «Це була людина розумна, знаюча, енергійна і вищою мірою працелюбна. ... Він ... виконував мої накази і своєчасно передавав їх у війська, був дисциплінований і ніколи не виказував боягузтва і нерішучості. Жили ми з ним у дружбі і злагоді. Щоправда, він не завжди схвалював мої плани, вважаючи їх інколи ризикованими, і за службовим обов'язком доповідав свої сумніви. Але, якщо яка-небудь справа була вирішена, то він покладав всю свою душу для найкращого виконання тої чи іншої операції... це був прекрасний начальник штабу»⁸. Відтак успіхи 8-ї армії в подальшому значною мірою обумовлювалися вдалим управлінням на полі бою, в чому немала заслуга начальника штабу армії генерала П.М. Ломновського.

В цілому у битві на Гнилій Липі взяли участь 8 корпусів 3-ї і 8-ї армій, що утворили загальний 120-кілометровий фронт від Кам'янки до Галича, на якому⁹ діяли 20,5 піхотних та 8 кінних дивізій і 2 стрілецьких бригади, – всього 344 батальйони, 192 ескадрони і 1304 гармати, близько 400 000 чол. живої сили. Зокрема, до складу 8-ї армії входили такі з'єднання: VII армійський корпус генерала

Е.В. Екка, XII армійський корпус генерала Л.В. Леша, VIII армійський корпус генерала Р.Д. Радка-Дмитрієва, XXIV армійський корпус генерала О.А. Цурікова¹⁰. Армійська кіннота числила одну кінну та чотири козачих дивізії¹¹.

Напередодні битви обстановка складалася наступним чином. Після боїв на р. Золота Липа командуючий 3-ю російською армією генерал від інфантерії М.В. Рузький вирішив призупинити наступ на 2–3 дні з метою здійснити рекогносцирування підступів до Львова, а також привести до ладу тили. Цей намір підтримувало і фронтове командування. Але ставка заборонила цю зупинку і наказала 3-й і 8-й арміям продовжити наступ за всяку ціну, щоб позбавити австрійців передишки, розвиваючи своїм правим флангом дії в обхід Львова з півночі. В силу цього розпорядження 3-я і 8-а армії продовжували свій наступ¹².

В свою чергу, командуючий 2-ю австро-угорською армією фельдмаршал Е. ф. Бьом-Ермолі планував зустріти на Гнилій Липі поблизу Рогатина наступ російських військ групою Мейкснера (VII корпус, 20-а дивізія, 105-а бригада ландштурму і 12-а маршова, 8-а кінна дивізія) і атакувати їх у фланг від Галича групою Карга (38-а і 43-я дивізії і 103-я бригада ландштурму). Але о 17 год. 16 (29) серпня група Мейкснера отримала новий наказ – сприяти правому крилу XII австрійського корпусу, наступаючи частиною сил у північному напрямі¹³. Всього австрійці встигли зосередити на 16 (29) серпня на 120-кілометровому фронті від Куликова до Маріамполя 14,5 піхотних, 4 кінні дивізії і 6 бригад ландштурму, тобто 262 батальйони, 136 ескадронів і 862 гармати польових військ та 39 батальйонів і 4 ескадрони маршових формувань, що надійшли також на фронт для бойових завдань, всього близько 300 000 вояків. Розташування австрійців було найщільнішим на ділянках вже поширених III і XII австрійських корпусів, що займали фронт у 35 кілометрів від Куровців до Фірлеїва, де у середньому на 1 кілометр укріпленої позиції припадало до 3 батальйонів, 6 кулеметів і 9 гармат. Однак на цю ж ділянку виходив напрям головного удару XI, IX, X і VII російських корпусів, що мали у середньому на 1 кілометр до 5 батальйонів, 10 кулеметів, 2 ескадрони і 12 гармат¹⁴. Відразу видно, що чисельна перевага була на боці росіян. Австрійські війська (лінія Рогатин–Галич) мали своїм завданням вдарити у фланг росіянам у разі обходу ними правого флангу 3-ї австрійської армії¹⁵.

План Рузького, що об'єднав 17 (30) серпня командування обома арміями, полягав у фронтальному наступі всіх корпусів 3-ї армії на фронт Куликів – Бібрка. 8-а армія мала сприяти цьому наступові VII корпусом, XII корпус мав наступати на Рогатин, а VIII корпус – північніше Галича. XXIV корпус залишався у спостережному становищі на р. Дністер нижче Галича¹⁶.

План битви на Гнилій Липі, як вказує О. Брусилов, полягав у тому, щоб XII і VIII корпуси атакували противника, зв'язавши його з фронту, але не форсували річку, поки ясно не виявиться охоплення лівого флангу австрійців VII корпусом, який мав перейти Гнилу Липу і відкинути лівий фланг австрійців на південь, щоб відрізати цю групу противника від військ, які протистояли російській 3-й армії, і віддалити її від Львова, щоб вони не зайшли у його форти. VIII корпус, крім того, мав загнати свій лівий фланг, щоб відбивати атаки гарнізону Галича. XXIV корпус, що йшов на один перехід за лівим флангом армії, мав вислати свою головну бригаду форсованим маршем на Галич для полегшення становища VIII корпусу і всьому XXIV корпусу доручено направлятися на Галич для його облоги, а у разі можливості – захопити його несподіваною атакою¹⁷.

Правофлангові VII і XII корпуси, виконуючи наказ фронту, з 3-ї години ночі 15 (28) серпня рухалися у загальному напрямі на Бібрку. Надвечір, здійснивши переходи більше 50 км, корпуси 8-ї армії досягли: VII – Дунаїва, XII – Стратина, VIII – Желіборів, а XXIV залишався розкиданим по Дністру від Галича до Заліщиків. Армійська кіннота була висунута: 12-а кінна дивізія – в Нараїв, кінний загін генерала Павлова (2-а зведена і 2-а Кубанська козака дивізії) – у Сарнки і 1-а Кубанська козака дивізія – в Бурштин. Дністровський загін, підсилений Терською козакою дивізією, залишався у двох переходах східніше Чернівців¹⁸.

На правому фланзі 8-ї армії в VII корпусі форсування Гнилої Липи було здійснено на ділянці від Брюховичів до Хулкова спільно з частинами 9-ї дивізії, після чого о 21 год. для переслідування противника по дорозі від Брюховичів на Свірж було висунуто тільки один 49-й полк 13-ї дивізії. Форсування річки далось VII корпусові надто важко і з великими втратами¹⁹. VII корпус мав сприяти X корпусові в обході правого флангу противника, а у подальшому – атакувати Львів з півдня і південного заходу. Решта військ 8-ї армії мали забезпечувати операцію на Львів зі сторони Дністра. 16 (29) серпня зав'язався бій у 8-ї армії, яка при підході до Гнилої Липи зустріла впертий спротив на фронті Мерещів–Рогатин. Сили противника оцінювалися в три-чотири дивізії. Дійсно тут був VII австрійський корпус поблизу Рудки і 20-а гонведна дивізія поблизу Рогатина. Бій був вдалим для росіян²⁰.

У XII корпусі 19-а дивізія, підходячи 16 (29) серпня до Гнилої Липи, вступила у бій з 20-ю австрійською дивізією і спішеними частинами 8-ї кінної дивізії, що займали сильно укріплену позицію на узвишсях у 8 км східніше Рогатина. Тільки пізнього вечора, зазнавши значних втрат, частини 19-ї дивізії збили противника багнетним ударом та оволоділи узвишсями лівого берега. Після заходу сонця 19-а дивізія оволоділа Рогатином та переправа-

ми через Гнилу Липу і закріпилася до ночі на фронті Підгороддя–Рогатин. В тісному проміжку, до 12 км, між 19-ю дивізією та лівим флангом VII корпусу вели наступ 1-а бригада 12-ї дивізії та 65-а дивізія, і тут же на ділянці Гнилої Липи від Фірлеїва до Підгороддя діяли 10-а і 12-а кінні дивізії. Зважаючи на пересічену і лісисту місцевість ці частини повільно пересувалися до річки і лише надвечір зайняли фронт від Фірлеїва до Руди, забезпечивши зтик VII і XII корпусів. Після 17 год., коли 34-а австрійська дивізія групи Мейкснера намагалася наступати на північ через Руду на підтримку правого крила XII австрійського корпусу, – 65-а дивізія своїм вогнем затримувала цей рух²¹.

Наступного дня зранку, 17 (30) серпня, бій поблизу Рогатина відновився на ділянці 19-ї дивізії, яку поступово продовжували тіснити частини 20-ї австрійської дивізії і 12-ї маршової бригади західніше Рогатина. До австрійців протягом ночі прибували частини VII австрійського корпусу. Спільним ударом з півночі 1-ї бригади 12-ї піхотної і 12-ї кінної дивізії цей наступ було остаточно зупинено. Тут разом з іншими частинами відзначилися солдати і офіцери 45-го піхотного Азовського полку. Бої того дня були напруженими. Азовці діяли спільно з Охтирськими гусарами, які також вели бій у піших лавах. Рота капітана Третьякова зайняла позицію, а навпроти неї австрійці і мадяри зайняли ліс. Артилерія обох противників вела потужний вогонь. Як припускають учасники бою, австрійці стріляли гранатами, що надто діяло психологічно. Російські солдати готові були відкрити вогонь по противнику, що почав наступ. Та холоднокровний командир роти капітан Третьяков спокійно спостерігав за наступаючими австрійцями і не поспішав. І лише з наближенням противника рота почала стріляти. Наступним етапом стала атака на багнети, якої австрійці не витримали і почали відступ. Їх не переслідували. Проте в цьому бою доблесна рота втратила свого героя-командира капітана Третьякова²².

Незважаючи на особливу впертість австрійців і великі втрати 19-ї дивізії (за 2 дні боїв до 50% свого складу), XII корпус не тільки утримав свої позиції, але навіть просунувся у Підкамін'я до лівого берега р. Свірж, де зайняли позицію 34-а і 20-а австрійські дивізії і 12-а маршова бригада, що відступали. Особливо важке становище створилося на ділянці 19-ї дивізії, яка, використавши всі резерви, окопалася на позиції західніше від Рогатина, маючи у себе в тилу палаюче місто і знаючи від місцевих мешканців, що попереду, на станції Псари, триває висадка частин VII австрійського корпусу²³.

Сусідній з півдня VIII корпус протягом дня 16 (29) серпня зав'язав зустрічний бій з австрійськими частинами груп Мейкснера і Карга, що вели наступ: 14-а дивізія була атакована поблизу Лучинців 17-ю австрійською дивізією і змушена була перейти до оборони. Надвечір 14-а дивізія, підтри-

мана 2 полками 3-ї стрілецької бригади, що надійшли з XXIV корпусу від Дришова, після впертого бою оволоділа до ночі обома берегами Гнилої Липи південніше Рогатина, створивши міцне становище на правому фланзі VIII корпусу.

У 15-й дивізії поблизу Желіборів утворилося досить тяжке становище. Група Карга, наступаючи від Галича 43-ю дивізією і 103-ю бригадою ландштурма і від Маріамполя 38-ю дивізією, на 16 год. дісталася фронту Кунашів–Гербутів та загрожувала обходом лівого флангу VIII корпусу. Цей наступ примусив 15-у дивізію перейти до оборони, і вона стримувала протягом дня наступ противника, очікуючи підходу 48-ї дивізії XXIV корпусу, направленої на підтримку VIII корпусу від Монастирища через Дришів.

Австрійці, відвівши 3-ю армію А. Брудермана на рубіж Пруси – Куровці – Фірлеїв, підсилили її 23-ю дивізією і 97-ю бригадою ландштурму, котрі зосередили на висотах поблизу Куликова як армійський резерв. До складу XI корпусу, у якому 93-я бригада ландштурму втратила тільки полоненими 25 % свого складу, була включена 44-а дивізія. Для укомплектування 3-ї австрійської армії були спрямовані: 10-й полк ландштурму з Кракова і 4-а маршова бригада із Самбора.

Австрійське командування вирішило вести 3-ю армією оборонні бої на укріпленому рубежі Пруси – Куровці – р. Гнила Липа до Рогатина, маючи за лівим флангом армійський резерв (група Демпфа, 23-я дивізія і 97-а бригада ландштурму) поблизу Куликова для здійснення контрудару по правому флангу 3-ї російської армії. 2-а австрійська армія мала перейти у наступ, охоплюючи групою від Рогатина лівий фланг 8-ї армії і виходячи їй у тил групою Карга від Галича²⁴.

Отже, бойові дії 16 (29) і 17 (30) серпня розвивалися для австрійців невдало. 3-я російська армія, відбивши на фронті XXI корпусу поблизу Жултанців контрудар 23-ї австрійської дивізії, атакувала XI, IX, X і VII корпусами укріплену позицію III і XII австрійських корпусів і прорвала 17 (30) серпня розташування XII корпусу на 15-кілометровій ділянці Перемишляни – Брюховичі²⁵. Під Янчином 17 (30) серпня відбувся блискучий бій, який названо було «боем генералів», оскільки попереду атакуючих батальйонів 34-ї піхотної дивізії стали всі її старші начальники. 34-а дивізія захопила 20 гармат²⁶. Крім того, джерела вказують на захоплення частинами цієї ж дивізії прапора 2-го стрілецького полку Тирольського ландверу²⁷. Її командир генерал-майор М. Баташов, особисто керуючи частинами дивізії, під рушничним і кулеметним вогнем, поранений, атакою відбив противника, що загрожував флангу дивізії. Це сприяло вирішальному успіхові бою VII корпусу²⁸. В цьому бою відзначився 135-й піхотний Керчь-Енікальський полк, де підполковник М. Файдиш під сильним вогнем, особистим прикладом повів своїх підлеглих через

важку перешкоду на р. Гнилій Липі, зайняв протилежащий берег і тут утримався. Тут же відзначився підпоручик А. Данейко, який, прилучивши до своєї роти бійців інших підрозділів, активно діяв у цьому бою²⁹. У звитязі 13-а дивізія не відставала від 34-ї. Так, її 1-а бригада з приданою артилерією, перебуваючи під вогнем противника, захопила і утримала важливу укріплену позицію, що в подальшому сприяло військам VII корпусу. Діями бригади керував командир 51-го піхотного Литовського полку полковник Г. Ліхачов³⁰. Відзначилися бійці і командири інших частин. Підполковник М. Аветчин, тимчасово прийнявши командування 133-м піхотним Сімферопольським полком, і перебуваючи у передових лавах під рушничним і кулеметним вогнем, особистим прикладом підняв залеглі підрозділи, сприяючи успішній багнетній атаці. Поранений, він продовжував керувати діями полку³¹.

XII корпус після впертих боїв 16 (29) серпня поблизу Рогатина з 20-ю австрійською дивізією, яка була розбита, і 17 (30) серпня з колонами VII австрійського корпусу, які були відкинута, просунувся майже на перехід на захід до р. Свірж. Сусідній південніше VIII корпус 16 (29) серпня витримав вперті атаки правого флангу VII австрійського корпусу, а від Галича був атакований поблизу Желіборів 2,5 дивізіями групи Карга, внаслідок чого перейшов до оборони, очікуючи підходу частин XXIV корпусу³². Брусилов пише: «Особливо тяжко було лівому флангу нашої армії, оскільки з фортеці Галича австрійці значними силами охоплювали фланг VIII корпусу, який тут бився. Вислана за моїм наказом генералом Цуриковим бригада XXIV корпусу перетягла на себе більшу частину військ гарнізону Галича і цим полегшила становище VIII корпусу»³³. Як видно, для російських військ була характерна взаємовиручка.

17 (30) серпня VIII корпус продовжував обороняти позиції вздовж Гнилої Липи на південь від Рогатина до Желіборів, очікуючи підходу до свого лівого флангу 48-ї дивізії. Надвечір 17-а австрійська дивізія знов атакувала на ділянці 14-ї дивізії, але була відбита з великими втратами. VIII корпус в нічному бою під Желіборами наніс удар групі генерала Карга, що намагалася обійти лівий фланг 8-ї армії, а вночі сам перейшов у стрімкий наступ, при цьому особливо відзначився Празький полк³⁴. У ході бою частини корпусу захопили до 4000 полонених і 32 гармати³⁵. У ці дні відзначається багато бойових епізодів, пов'язаних з діяльністю військ VIII армійського корпусу. Під час битви великих втрат зазнав Подільський полк 14-ї дивізії, командир якого просив дозволу йти полку на чолі дивізії з нагоди полкового свята³⁶. У важке становище потрапив і 56-й піхотний Житомирський полк. Але житомирців було врятовано завдяки сміливим діям 2 батальйонів 53-го піхотного Волинського полку, якими командував підполковник

Іван Годлевський, що відважно повів їх на підтримку своїх товаришів, чим стримав натиск противника. Пораненим він залишався з військами і був винесений з поля бою лише після 2 чергових поранень. Не менш завзятими були дії полків 57-го Модлінського полковника Олександра Березовського та 60-го Замостського полковника Миколи Тихменьова під Желіборами³⁷.

Невдалою була спроба частин групи Карга продовжити наступ від Галича на ділянку 15-ї дивізії, котра, відбивши атаку, перейшла у контрнаступ 2 своїми полками і за підтримки 2 полків 3-ї стрілецької бригади потіснила противника на південь. Відхід австрійців, що розпочався у зв'язку з підходом 48-а дивізії, перетворився на втечу, при цьому австрійці покинули 31 гармату. 48-я дивізія після 14 год. атакувала частини 38-ї австрійської дивізії, що займала позицію західніше Дрищова. Наступаючи на позицію з фронту 1-ю бригадою і охоплюючи правий фланг противника 2-ю бригадою, 48-а дивізія з малими втратами збила австрійців і оволоділа узвишсями в 6-7 км від Галича³⁸.

Активно діяла і кіннота. Зокрема, в цих боях відзначилася 12-а кінна дивізія генерала О.М. Каледіна, яка значно допомогла 8-й армії поблизу Руди³⁹. У перший день боїв на Гнилій Липі 12-а кінна дивізія зайняла розрив між двома корпусами і за власною ініціативою билася з переважаючими силами противника до підходу 12-ї піхотної дивізії⁴⁰. Генерал О. Каледін, отримавши від розвідки відомості про рух противника через ліс в напрямку до переправ через Гнилу Липу поблизу с. Руди і Кліщивки, спішив всю дивізію і зайняв підлеглою артилерією позиції, витримав впертий бій, і незважаючи на значні втрати, випередив прорив переважаючого противника і утримався до підходу піхоти. Спішеними охтирськими гусарами керував полковник Микола Одинцов. Він при обході значними австрійськими силами лівого флангу XXIV корпусу кинувся в атаку 4 ескадронами під сильним рушничним і кулеметним вогнем, вибив противника з села і примусив його відійти, чим затримав наступ австрійців на лівий фланг. Тоді ж відзначився 12-й Білгородський уланський полк полковника Вацлава Тусського. Протягом 10 годин улани під рушничним, кулеметним і гарматним вогнем відбили 2 атаки австрійців. Двічі поранений командир полку постійно керував його діями. Через два дні охтирські гусари під проводом підполковника Володимира Вишневського, що повів в атаку 1 лінію розімкнутих 3 ескадронів, довели її до удару холодною зброєю, незважаючи на потужний вогонь противника⁴¹.

В цілому на кінець другого дня битви австрійці скрізь були змушені перейти до оборони, а на 15-кілометровій ділянці південніше Перемишлян їх фронт було прорвано. Проти прорваної ділянки знаходилися 12-а кінна, 3-я Кавказька козака дивізії і 5 піхотних дивізій X і VII російських корпусів,

які не взяли участі у розвиткові успіху і у переслідуванні противника, що був вдало розпочатий 10-ю кінною дивізією. Серйозна невдача XII австрійського корпусу змусила відходити частини III австрійського корпусу, з яких лише 28-а і 6-а дивізії продовжували 18 (31) серпня утримувати свою ділянку на південь від Куровців на гірському масиві Туркоцин.

З ранку 18 (31) серпня корпуси 3-ї та 8-ї армій продовжували переслідування австрійців, що відступали, збиваючи авангарди противника. О. Брусилів вказує, що на третій день бою зранку з'ясувалося, що австрійці вважають себе розбитими і їх головні сили у великому розладі вночі почали відступати під прикриттям сильних ар'єргардів. Російські війська тіснили противника, швидко наступаючи, захоплювали багато гармат, кулеметів, всякої зброї, великі обози і багато полонених. Штаб армії тим часом перебував у Бережанах, зв'язок було налагоджено добре, що давало можливість своєчасно отримувати з широкого фронту всі необхідні донесення для управління боєм⁴².

Надвечір 19 серпня (1 вересня) 8-а армія, виконуючи вимогу генерала М. Рузького щодо безпосередньої підтримки лівого флангу 3-ї армії двома корпусами, вийшла на фронт Бібрка – Ходорів. XXIV корпус підтягувався до переправ поблизу Мартинова і Галича, залишивши 4-у стрілецьку бригаду поблизу Нижнів до підходу Дністровського загону, який з 16 (29) серпня 30-35 кілометровими переходами рухався від Заліщиків. Всього ж, за даними А. Керсновського, 8-ю армією тоді захоплено понад 20 000 полонених, 3 прапори і 70 гармат⁴³.

Командувач 8-ї армії генерал від кавалерії О.О. Брусилів зробив відповідні висновки щодо дій підлеглих військ у битві на Гнилій Липі. Він наголошував на тому, що тут його армія дала перший справжній бій. Попередні бої, стаючи все серйознішими, були доброю школою для необстріляних військ. Ці вдалі бої підняли їх дух, дали їм впевненість, що австро-угорці в усіх відношеннях слабші за них, вселили їм впевненість у своїх командирах. Крім того, О. Брусилів на досвіді боїв 17 і 18 серпня з'ясував для себе, що командувач армією повинен мати сильний загальний резерв, без якого результат бою висітиме на волосинці. Також він дійшов висновку, що необхідно мати і поважний артилерійський резерв з метою концентрації артилерійських мас на вирішальних пунктах. Після битви він видав спеціальний наказ щодо ролі інспектора артилерії під час бою⁴⁴.

Таким чином, спроба австрійців зупинити на берегах р. Гнила Липа наступ 3-ї і 8-ї російських армій була програна. Невдача стала наслідком помилкового рішення продовжувати спротив на берегах р. Гнила Липа всього у 1-1,5 переходах від фронту програної битви на р. Золота Липа. Чисельна перевага російських військ, невідповідність

угруповання 3-ї та 2-ї австрійських армій тим завданням, які ставилися їм, порівняно недостатня тактична підготовка і стійкість австрійських військ стали головними причинами їх поразки. Однак обидва противники не оцінили повною мірою результатів подій, що відбулися на р. Гнила Липа. Австрійське командування намагається організувати новий спротив в районі Львова, для чого змушене було повернути більшу частину 4-ї армії з Томашівської битви на південь для дій проти 3-ї і 8-ї російських армій. 3-я і 8-а російські армії отримували, нарешті, оперативну свободу для виконання нових наказів фронту щодо докорінного перегруповання та участі в остаточному етапі битви між річками Вісла і Буг⁴⁵.

Таким чином, війська 8-ї російської армії у битві на Гнилій Липі продемонстрували повну здатність одержувати перемоги над противником, що обумовлювалося цілком задовільною підготовкою у мирний час та вдалою організацією управління військами на полі бою. Командування своєчасно зробило висновки з аналізу недоліків у застосуванні військ, що значною мірою могло допомогти у подальших боях.

¹ Белой А. Галицийская битва. М. 1929.; Зайончковский А. Первая мировая война / Зайончковский А. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2002. – 878 с.; Коленковский А. Маневренный период первой мировой империалистической войны 1914 г. – М.: Воениздат НКО СССР, 1940. – 368 с.

² Стратегический очерк войны 1914-1918 гг. Ч. 1. Период от объявления войны до начала сентября 1914 г. Первое вторжение русских армий в Вост. Пруссию и Галицийская битва. М., 1922. Составил Цихович Я. К.

³ Агеев А., Вержховский Д., Виноградов В., Глухов В., Криницын Ф., Ростунов И., Соколов Ю., Строков А. История первой мировой войны 1914-1918 гг. / Под редакцией доктора исторических наук И.И. Ростунова. – Москва: Наука, 1975. – 712 с. Ростунов И. Русский фронт Первой мировой войны. – М.: Издательство «Наука», 1976. – 387 с.

⁴ Керсновский А. История Русской Армии. – М.: Воениздат, 1994. – Т. 3. – С. 209-210.

⁵ Базанов С. Алексей Алексеевич Брусилов. – М.: Цейхгауз, 2006. – 48 с.; Залесский К. Кто был кто в Первой мировой войне / К.А. Залесский. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2003. – 894 с.; Оськин М. Галицийская битва. Август 1914. – М.: Цейхгауз, 2006. – 48 с.

⁶ Волковинский В. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 38–55.

⁷ Залесский К. Кто был кто в Первой мировой войне / К.А. Залесский. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2003. – С. 91.

⁸ Брусилов А. Мои воспоминания: Воспоминания. Мемуары / Алексей Алексеевич Брусилов. – Мн.: Харвест, 2003. – С. 78-79.

⁹ Зайончковский А. Первая мировая война / Зайончковский А. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2002. – С. 204.

¹⁰ Залесский К. Вказ. праця – С. 803-804, 806, 814.

¹¹ Белой А. Галицийская битва. – М., 1929. – С. 196.

¹² Коленковский А. Маневренный период первой мировой империалистической войны 1914 г. — М.: Воениздат НКО СССР, 1940. — С. 246.

¹³ Белой А. Вказ. праця. – С. 196.

¹⁴ Зайончковский А. Вказ. праця. – С. 205.

¹⁵ Стратегический очерк войны 1914-1918 гг. Ч. 1. Период от объявления войны до начала сентября 1914 г. Первое вторжение русских армий в Вост. Пруссию и Галицийская битва. М., 1922. Составил Цихович Я. К. – С. 165.

¹⁶ Зайончковский А. Вказ. праця. – С. 204.

¹⁷ Брусилов А. Вказ. праця. – С. 99.

¹⁸ Зайончковский А. Вказ. праця. – С. 203.

¹⁹ Брусилов А. Мои воспоминания: Воспоминания. Мемуары / Алексей Алексеевич Брусилов. – Мн.: Харвест, 2003. – С. 100.

²⁰ Стратегический очерк войны 1914-1918 гг. Ч. 1. Период от объявления войны до начала сентября 1914 г. Первое вторжение русских армий в Вост. Пруссию и Галицийская битва. М., 1922. Составил Цихович Я. К. С. 165-166.

²¹ Белой А. Вказ. праця. – С. 196-197.

²² Белов В. Первые бои 45 пехотного Азовского полка в 1914 году // Военная быль, 1960, № 42. – С. 16;

²³ Белой А. Вказ. праця. – С. 196-197.

²⁴ Зайончковский А. Вказ. праця. – С. 205.

²⁵ Там само. – С. 206.

²⁶ Керсновский А. История Русской Армии. – М.: Воениздат, 1994. – Т. 3. – С. 209.

²⁷ Андоленко С. Неприятельские знамена, взятые Русской Армией в войну 1914-1917 гг. // Военная быль. 1966. №77. – С. 39.

²⁸ Летопись войны 1914–1917 гг. – [Пг.], [Еженедельник]. Вып. 1–132. Ред.-изд. Д. Дубенский. Репринтное издание. – Кн. 7. Вып. 31 – 35 (489–568 с.) – Х.: Издательство САГА, 2008. – С. 62.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. – С.63-64.

³¹ Там само. – С.64.

³² Зайончковский А. Вказ. праця. – С. 207.

³³ Брусилов А., Вказ. праця. – С. 100.

³⁴ Керсновский А. Вказ. праця. – С. 209.

³⁵ Залесский К. Вказ. праця – С. 510-511.

³⁶ Керсновский А. Вказ. праця. – С. 209.

³⁷ Летопись войны 1914–1917 гг. – [Пг.], [Еженедельник]. Вып. 1–132. Ред.-изд. Д. Дубенский. Репринтное издание. – Кн. 7. Вып. 31 – 35 (489–568 с.) – Х.: Издательство САГА, 2008. – С. 64.

³⁸ Белой А. Вказ. праця. – С. 197-198.

³⁹ Рубец И. Конные атаки Российской Императорской Кавалерии в первую мировую войну // Военная быль. – 1964. – № 68. – С. 15.

⁴⁰ Брусилов А., Вказ. праця. – С. 100.

⁴¹ Летопись войны 1914–1917 гг. – [Пг.], [Еженедельник]. Вып. 1–132. Ред.-изд. Д. Дубенский. Репринтное издание. – Кн. 7. Вып. 31 – 35 (489–568 с.) – Х.: Издательство САГА, 2008. – С. 62, 64.

⁴² Брусилов А., Вказ. праця. – С. 100.

⁴³ Керсновский А. Вказ. праця. – С. 209.

⁴⁴ Брусилов А., Вказ. праця. – С. 100.

⁴⁵ Зайончковский А. Вказ. праця. – С. 208.

Андрей НАУМЕНКО
(Київ)

БОЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОЙСК 8-Й РОССИЙСКОЙ АРМИИ В СРАЖЕНИИ НА р.ГНИЛАЯ ЛИПА

В статье рассматривается боевая деятельность войск 8-й русской армии в сражении на реке Гнилая Липа. Освещаются действия армейских корпусов и других отдельных воинских частей, входивших в её состав, их вклад в общие результаты сражения, приводятся отдельные примеры действий бойцов и командиров.

Ключевые слова: Первая мировая война, Русская армия, Австро-Венгерская армия, Галицийская битва, Гнилая Липа, 8-я армия, генерал Брусилов, армейский корпус, дивизия.

Andriy NAUMENKO
(Kyiv)

COMBAT FORCE ACTIVITY OF 8th RUSSIAN ARMY AT THE BATTLEGROUND ON THE RIVER HNYLA LYPA

The article considers battle activity of the troops of 8th Russian army at the battleground on the river Hnyla Lypa. Actions of army corps and some other military units that were part of it, their contribution to the overall results of battles are reflected in the article. Examples of valor of soldiers and commanders are analysed.

Keywords: World War I, the Russian army, Austro-Hungarian army, Galician battle, Hnyla Lypa, the 8th army, General Brusilov, army corps, division.

УДК 94(477)

Василь БОТУШАНСЬКИЙ
(Чернівці)

ДЖЕРЕЛА ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО ВИВЧЕННЯ ПОДІЙ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА БУКОВИНІ

У статті дається огляд джерел Державного архіву Чернівецької області, зокрема фондів австрійської і російської окупаційної адміністрації, що діяли на Буковині у 1914 – 1918 рр., у яких зафіксовано інформацію про події Першої світової війни в краї і які можуть слугувати джерелами для вивчення історії цих подій.

Ключові слова: Буковина, архів, фонд, справа, інформація, армія, війська, війна, окупація, імперія, реєстрація, біженці, інтернування, депортація.

1914-й рік – рік початку Першої світової війни, але не останньої: і через сто років це була найбільш масштабна і кровопролитна війна, яку знало до того людство: вбито 10 млн. чол., поранено близь-

ко 20 млн. Війна охопила величезні простори світу, у першу чергу провідні країни військово-політичних блоків: Троїстого (Німеччина і Австро-Угорщина) та Антанти (Росія, Велика Британія і Франція).

Охопила ця війна і території проживання українського народу – Східну Україну, що перебувала у складі Російської імперії, і Західну у складі імперії Австро-Угорської, зокрема Галичину і Буковину. Трагедія українців у цій війні полягала у тому, що мобілізовані у супротивні армії, вони змушені були вбивати один одного.

Висвітленню питань історії Першої світової війни на українських землях, у т.ч. й на Буковині, присвячено уже чимало праць¹, і ці дослідження продовжуються.

Зрозуміло, що вони були б неможливими без історичних джерел. Заради об'єктивності слід визнати, що археографія Буковини уже має з цієї проблематики значний доробок², але ще чимало джерел слід виявляти і досліджувати.

Архівні джерела до вивчення подій Першої світової війни на Буковині, де три роки і 9 місяців тривав воєнний стан, зберігаються як в Україні, так і поза її межами, зокрема в архівних установах Чернівців, Львова, Києва, Москви, Відня та ін. Приміром, у Державному архіві Чернівецької області (ДАЧО) інформація про ці події відклалася не менше, як у 70 фондах, передусім у фондах тих державних структур, які тут функціювали у час війни. Такими органами були: австрійське Крайове управління (адміністрація), документи якого відклалася у фонді №3, повітові управління Чернівецьке (ф. 4), Заставнівське (ф. 7), Кіцманське (ф. 8), Сторожинецьке (ф. 1029), а також численні окупаційні російські установи новоствореної Чернівецької губернії, документи якої відклалася у фонді «Канцелярія чернівецького губернатора» (ф. 283)³.

У короткій публікації неможливо здійснити огляд усіх справ згаданих (а тим більше не згаданих) фондів, у яких відображено події Першої світової війни на Буковині. Тому обмежимося коротким оглядом лише окремих з них: Крайового управління (ф. 3), Заставнівського (ф. 7) і Кіцманського (ф. 8) повітових управлінь, тобто австрійських владних структур 1914 – 1918 рр., та Канцелярії чернівецького губернатора (ф. 283).

Абсолютна більшість цих джерел – це накази, розпорядження (не раз грізні із зазначенням покарань), інформування вищестоящих органів нижчестоящим і, відповідно – звіти, донесення, відповідні записки, рапорти, прохання, пропозиції місцевих органів влади крайовій владі. Водночас у цих же фондах зберігаються копії документів, направлених з Крайового управління у Відень з Чернівців, або з тих міст, куди воно евакуювалося у зв'язку із зайняттям російськими окупаційними військами Буковини: з Дорни-Ватри і Гурагумори (Пд. Буковина), Колошвара (Угорщина), Праги (Чехія),